

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Λειτουργική

Ενότητα 5: Γένεση και Εξέλιξη των Μυστηρίων του
Βαπτίσματος, Χρίσματος και Γάμου

Γεώργιος Φίλιας
Θεολογική Σχολή
Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας

Περιεχόμενα ενότητας

Γένεση και εξέλιξη των Μυστηρίων του Βαπτίσματος, του Χρίσματος, του Γάμου: οι βιβλικές ρίζες των Μυστηρίων, Οι βασικές πηγές των πρώτων αιώνων, Η τελική διαμόρφωση των ακολουθιών τους (σύντομη αναφορά στη χειρόγραφη παράδοση).

A) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Βαπτίσματος (1 από 10)

1. Οι προτυπώσεις περί του Βαπτίσματος:
 - Ως ο παλαιότερος τύπος περί του Βαπτίσματος θεωρείται το Γεν. 1, 2 («Και Πνεύμα Θεού επεφέρετο επάνω του ύδατος»)/ Το Άγιο Πνεύμα προκαλεί την πρώτη δημιουργία και, κατά παρόμοιο τρόπο, προκαλεί τη «δεύτερη δημιουργία» του βαπτιζόμενου, δια του καθαγιασμού του ύδατος του Βαπτίσματος.
 - Ο κατακλυσμός (Γεν., κεφ. 6-7): ένας από τους χαρακτηριστικότερους τύπους του Βαπτίσματος/ Ο «θάνατος» του αμαρτωλού μέσα στο νερό παραλληλίζεται με το θάνατο των αμαρτωλών κατά τον κατακλυσμό/ Τα διασωθέντα πρόσωπα της κιβωτού ήταν οκτώ και προτυπώνουν την όγδοη ημέρα (της Αναστάσεως του Κυρίου)/ Η Εκκλησία (μέσα στην οποία εισέρχεται ο άνθρωπος με το Βάπτισμα) είναι η «κιβωτός» της σωτηρίας.

A) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Βαπτίσματος (2 από 10)

- Η διάβαση της Ερυθράς Θάλασσας (Εξ. 14, 15-31): μνημονεύεται ως τύπος του Βαπτίσματος από το απ. Παύλο (Α΄ Κορ. 10, 1-6)/ όπως η διάβαση υπήρξε το πέρασμα από τη δουλεία στην ελευθερία, έτσι και το Βάπτισμα αποτελεί το «πέρασμα» από τη δουλεία της αμαρτίας στην ελευθερία της Χάριτος του Θεού.
- Η διάσωση του Μωϋσή «εις το έλος παρά τον ποταμόν» (Εξ. 2, 3) προτυπώνει τη διάσωση του βαπτιζόμενου από τον πνευματικό θάνατο διά του ύδατος.
- Ησ. 1, 16 («Λούσασθε και καθαροί γίνεσθε»): οι Πατέρες της Εκκλησίας (Γρηγόριος Νύσσης) θεωρούν ότι τα λόγια αυτά αναφέρονται στο Βάπτισμα.

A) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Βαπτίσματος (3 από 10)

2. Το Βάπτισμα του Ιωάννη:

- Ιωάννης: ο Προφήτης που συνδέει τις δύο Διαθήκες.
- Το Βάπτισμα του Ιωάννη υπήρξε «Βάπτισμα μετανοίας εις άφεςιν αμαρτιών»/ απαλλαγή του βαπτιζόμενου από τα αμαρτήματα της συνειδήσεως σε αντίθεση με το «νομικό» βάπτισμα που στόχευε μόνο στη σωματική κάθαρση/ Επομένως, το Βάπτισμα του Ιωάννη προετοίμασε το χριστιανικό Βάπτισμα.
- Η διαφορά του Βαπτίσματος του Ιωάννη από το Βάπτισμα του Κυρίου: ο Ιωάννης βάπτιζε «εν ύδατι», ενώ ο Κύριος βάπτιζε «εν Πνεύματι Αγίω και πυρί» (Μτ. 3, 11).

A) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Βαπτίσματος (4 από 10)

3. Το Βάπτισμα στην Καινή Διαθήκη:
- Η αρχή του χριστιανικού Βαπτίσματος σηματοδοτείται από το Βάπτισμα του Κυρίου (Μτ. 3, 13/ Μκ. 1, 9-12/ Λκ. 3, 21-22).
 - Η σύσταση του Μυστηρίου: «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τα έθνη, βαπτίζοντες αυτούς εις το όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος» (Μτ. 28, 19)/ Σημαντικό στοιχείο: προηγείται η «μαθητεία» (το κήρυγμα- η κατήχηση) και ακολουθεί η Βάπτιση.
 - Σημαντική είναι η παύλεια θεολογία περί του Βαπτίσματος ως συμμετοχής στο θάνατο και την Ανάσταση του Κυρίου (Α' Κορ. 6, 11/ Γαλ. 3, 26/ Ρωμ. 6, 4).
 - Βαπτίσματα στην Καινή Διαθήκη, τα οποία πιστοποιούν ότι το Μυστήριο του Βαπτίσματος ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή στην Εκκλησία: των τρισχιλίων την ημέρα της Πεντηκοστής (Πρ. 2, 41)/ του ευνούχου της Κανδάκης (Πρ. 8, 38)/ του Σαύλου (Πρ. 8, 18)/ της Λυδίας (Πρ. 16, 15)/ της οικογένειας του Στεφανά (Πρ. 18, 8).

A) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Βαπτίσματος (5 από 10)

- Του Βαπτίσματος προηγείται η κατήχηση: η περίπτωση του ευνούχου της Κανδάκης, των τρισχιλίων κατά την ημέρα της Πεντηκοστής, της οικογένειας του Κορνήλιου (Πρ. 10, 34-38) και του δεσμοφύλακα των Φιλίππων (Πρ. 16, 32)/ Ο απ. Παύλος αναφέρεται σε «βαπτισμών διδαχές» (Εβρ. 6, 2)/ Η κατήχηση κατέληγε στην προτροπή για μετάνοια (Πρ. 2, 38).
- Η προβαπτισματική ομολογία: «Πιστεύω τον Υιόν του Θεού είναι τον Ιησούν Χριστόν» (Πρ. 8, 37).
- Α΄ Πέτρ. 3, 21: το Βάπτισμα είναι «συνειδήσεως αγαθής επερώτημα εις Θεόν» (η θερμή παράκληση της αγαθής συνείδησης του πιστού προς το Θεό για τη σωτηρία).

A) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Βαπτίσματος (6 από 10)

- Η έννοια του «Βαπτίσματος» ως βύθισης στο νερό: Εφ. 5, 26 («τω λουτρώ του ύδατος») και Τίτ. 3, 5 («δια λουτρού παλιγγενεσίας»).
- Η έννοια του Βαπτίσματος ως «αναγέννησης»: «εάν μη τις γεννηθή εξ ύδατος και πνεύματος, ου δύναται εισελθείν εις την βασιλείαν των ουρανών» (Ιω. 3, 5).
- Σχεδιάγραμμα τελέσεως του Βαπτίσματος σύμφωνα με τις μαρτυρίες της Καινής Διαθήκης: σύντομη διδαχή- κατήχηση/ αποδοχή της διδαχής και ομολογία πίστεως του βαπτιζόμενου/ κατάδυση και ανάδυση στο ύδωρ δια της επικλήσεως της Αγίας Τριάδος/ επίθεση των χειρών (Χρίσμα: θα αναφερθούμε παρακάτω)/ συμμετοχή του νεοφώτιστου στη Θεία Ευχαριστία.

A) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Βαπτίσματος (7 από 10)

4. Η τέλεση του Βαπτίσματος από τον 2^ο μέχρι τον 4^ο αι.:
 - Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων: τριαδική επίκληση κατά το Βάπτισμα σε «ζωντανό νερό»/ δυνατότητα «οικονομίας» αν δεν υπάρχει «ζωντανό νερό»/ προβλέπεται διήμερη νηστεία (ήταν η προπασχάλεια νηστεία, η οποία επεκτάθηκε σε ολόκληρη τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή)
 - Ιουστίνος (+165) και Τερτυλλιανός (+ μετά το 229): μαρτυρία προβαπτισματικής νηστείας.
 - 3^{ος} αι.: διαμόρφωση της τάξης των κατηχουμένων/ Αποστολική Παράδοση Ιππολύτου Ρώμης (αρχές 3^{ου} αι.): η περίοδος της προετοιμασίας διαρκούσε τρία χρόνια και προέβλεπε (εκτός από την κατήχηση) την απόταξη του Σατανά, της «πομπής» και «των αγγέλων» αυτού, καθώς και εξορκισμούς σε καθημερινή βάση/ Μεγάλο Σάββατο: οι τελευταίοι εξορκισμοί/ εμφύσηση του προσώπου και σφράγιση του μετώπου του κατηχούμενου (ονομαζόταν «φωτιζόμενος»).

A) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Βαπτίσματος (8 από 10)

- Προβλεπόταν αγρυπνία και καθαγιασμός του ύδατος κατά την «αλεκτροφωνία»/ πριν από το Βάπτισμα καθαγιαζόταν το έλαιο του Χρίσματος και το επορκιστό έλαιο/ απόταξη του Σατανά και χρίση με επορκιστό έλαιο/ τριπλή κατάδυση και ανάδυση με ταυτόχρονη ομολογία της Πίστεως/ ένδυση των νεοφωτίστων και είσοδος στο ναό/ χρίση από τον Επίσκοπο, ασπασμός και συμμετοχή στη Θεία Ευχαριστία (Τερτυλλιανός/ Ιππολύτου Ρώμης, Αποστολική Παράδοσις).
- Εμφανίζεται και ο θεσμός του αναδόχου (Τερτυλλιανός).

A) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Βαπτίσματος (9 από 10)

5. Η τέλεση του Βαπτίσματος κατά τους 4^ο και 5^ο αιώνες:
 - Πληθώρα πληροφοριών από τις κατηχήσεις των Κυρίλλου Ιεροσολύμων, Ιωάννου Χρυσοστόμου και Θεοδώρου Μοψουεστίας, από το Οδοιπορικό της Αιθερίας, το Ευχολόγιο του Σεραπίωνος και τις Αποστολικές Διαταγές.
 - Ονοματογραφία: η πρώτη πράξη της προβαπτισματικής διαδικασίας (εγγραφή του ονόματος των κατηχουμένων στους καταλόγους).
 - Μετά το τέλος της κατηχήσεως, ο Επίσκοπος εξετάζει τον κατηχούμενο για να διαπιστώσει εάν είναι έτοιμος να δεχθεί το Βάπτισμα/ εγγυητής στη διαδικασία αυτή είναι ο ανάδοχος.
 - Κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Τεσσαρακοστής τελείτο καθημερινή κατήχηση (αμέσως μετά από την ακολουθία του Όρθρου), εξορκισμοί (σε ορισμένες περιπτώσεις συνδυάζονταν με εμφύσηση στο πρόσωπο, με σφράγιση δια του σημείου του Σταυρού και με χειροθεσία) και παράδοση του Συμβόλου της Πίστεως/ Οι εξορκισμοί γίνονταν από την ορισμένη τάξη των εξορκιστών και οι κατηχούμενοι ήταν γυμνοί και ανυπόδητοι.

A) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Βαπτίσματος (10 από 10)

- Έκτη και έβδομη εβδομάδα της Μεγάλης Τεσσαρακοστής: ερμηνεία του Συμβόλου της πίστεως/ στο τέλος της Μεγάλης Τεσσαρακοστής γινόταν εξέταση από τον Επίσκοπο.
- Μεγάλη Πέμπτη: λουτρό καθαρισμού των κατηχουμένων (αυστηρή νηστεία ολόκληρη τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή).
- Μεγάλη Σάββατο: απόταξη - σύνταξη - ομολογία Πίστεως - ευλογία ύδατος με επίκληση της Αγίας Τριάδος - ευλογία εμπορκιστού ελαίου για την προβαπτισματική χρίση - σταυροειδής «χύση του αγίου μύρου» εντός του ύδατος/ τριπλή κατάδυση και ανάδυση στο όνομα της Αγίας Τριάδος - καθαγιασμός του Μύρου - ένδυση με την «εμφώτσιο εσθήτα» - Χρίσμα-ψαλμώδηση του «Όσοι εις Χριστόν εβαπτίσθητε...» (μαρτυρείται για πρώτη φορά τον 5ο αι. από τον Πρόκλο Κωνσταντινουπόλεως)- είσοδος στο ναό για συμμετοχή στη Θεία Ευχαριστία.
- Κατά τη Διακαινήσιμο εβδομάδα: οι νεοφώτιστοι συμμετείχαν στις λατρευτικές εκδηλώσεις, μετελάμβαναν και παρακολουθούσαν τις Μυσταγωγικές κατηχήσεις.

B) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Χρίσματος (1 από 6)

1. Οι μαρτυρίες των Πράξεων των Αποστόλων:
 - Στο Βάπτισμα των «τρισχιλίων» κατά την Πεντηκοστή δεν μαρτυρείται διαδικασία μεταδόσεως των «δωρεών του Αγίου Πνεύματος».
 - Πρ. 8, 15-17: οι Απόστολοι Πέτρος και Ιωάννης «θέτουν τα χέρια» τους πάνω στους βαπτισμένους στη Σαμάρεια για να τους μεταδώσουν «το Άγιο Πνεύμα» (το κείμενο επισημαίνει ότι «ήταν απλώς βαπτισμένοι» και ότι «το Άγιο Πνεύμα δεν είχε κατέβει σε κανέναν από αυτούς»).
 - Πρ. 19, 5-6: ο απόστολος Παύλος βαπτίζει στην Έφεσο κάποιους μαθητές του Ιωάννη του Βαπτιστή και, ακολούθως, «επιθέτει τας χείρας» επί των βαπτισμένων, οι οποίοι (διά της επιθέσεως των χειρών) «έλαβαν το Άγιο Πνεύμα και προεφήτευαν».

B) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Χρίσματος (2 από 6)

- Πρ. 10, 38: ο απ. Πέτρος διδάσκει τον εκατόνταρχο Κορνήλιο περί του «χρίσματος» του Κυρίου από το Θεό «διά του Αγίου Πνεύματος»/ η διδασκαλία αυτή παραπέμπει στο γεγονός της Βαπτίσεως του Κυρίου, όταν το Πνεύμα «κατέβη ως περιστέρα εξ ουρανού και έμεινεν επ' αυτόν» (Ιω. 1, 32).
- Οι μαρτυρίες αυτές περί της παροχής του Αγίου Πνεύματος στους βαπτιζόμενους, παραπέμπουν στη διδασκαλία του Κυρίου (Ιω. 3, 5) ότι ο άνθρωπος αναγεννάται «εξ ύδατος» (Βάπτισμα) και «Πνεύματος» (Χρίσμα).

B) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Χρίσματος (3 από 6)

2. Η λειτουργική πράξη μέχρι τον 3^ο αι.:

- Κλήμης Ρώμης (τέλος 1^{ου} μ.Χ. αι.): μαρτυρείται η μετάδοση των δωρεών του Αγίου Πνεύματος δια της επιθέσεως των χειρών.
- 2ος αι.: ατονεί η λειτουργική πρακτική της επιθέσεως των χειρών και εμφανίζεται η μετάδοση των δωρεών του Αγίου Πνεύματος δια μεταβαπτισματικής χρίσεως/ οι πρώτες μαρτυρίες περί μεταβαπτισματικών χρίσεων προέρχονται από τους αιρετικούς κύκλους του Γνωστικισμού (σχετικές πληροφορίες παρέχονται από τον Ειρηναίο Λυώνος, Κλήμεντα τον Αλεξανδρέα και Ιππόλυτο Ρώμης). Στις μαρτυρίες, όμως, αυτές δεν γίνεται αναφορά σε μετάδοση των χαρισμάτων του Αγίου Πνεύματος.

B) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Χρίσματος (4 από 6)

- Τερτυλλιανός: η πρώτη μαρτυρία μεταβαπτισματικής χρίσεως (παραπέμπει σε «αρχαία διδασκαλία»)/ παράλληλα, μνημονεύει την επίθεση των χειρών (αυτό καταδεικνύει ότι ίσχυαν και οι δύο λειτουργικές πρακτικές)/ «Αυτήν την πίστη σφραγίζει το ύδωρ, ενδύει το Άγιο Πνεύμα και ολοκληρώνει η Ευχαριστία»/ «Η σάρκα θα λουστεί για να καθαρθεί η ψυχή. Η σάρκα θα χριστεί για να αγιασθεί η ψυχή».
- Θεόφιλος Αντιοχείας (180 μ.Χ.): «Χριστιανός είναι ο κεχρισμένος δια του Χρίσματος»/ Την ίδια εποχή ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς διακρίνει το Βάπτισμα από την «μακαρία σφραγίδα», όπως αποκαλεί το Χρίσμα/ Επομένως, περί τα τέλη του 2ου αι. εστιάζεται η τελετουργική πρακτική του Χρίσματος δια μεταβαπτισματικής χρίσεως.
- Ιππόλυτος Ρώμης (αρχές 3^{ου} αι.): «Το έλαιο είναι η δύναμη του Αγίου Πνεύματος, την οποία λαμβάνουν οι πιστοί δια του Χρίσματος».

Β) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Χρίσματος (5 από 6)

3. Η εξέλιξη μετά από τον 4^ο αι.:

- Στην εκκλησιαστική γραμματεία αναπτύσσεται η θεολογία περί «Χρίσματος» και «σφραγίδος» (Μ. Αθανάσιος, Σεραπίων Θμούεως, 48^{ος} κανόνας της Λαοδικείας [360 μ.Χ.]).
- 7ος κανόνας της Β΄ Οικουμενικής Συνόδου (381 μ.Χ.): καταγράφει τη φράση που λέγει ο ιερέας κατά το Βάπτισμα («Σφραγίς δωρεάς Πνεύματος Αγίου») σε αναφορά με την εισδοχή αιρετικών στην Εκκλησία/ Η ίδια φράση (σε αναφορά με το μεταβαπτισματικό Χρίσμα) μαρτυρείται για πρώτη φορά περί τα μέσα του 5^{ου} αι.

Β) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Χρίσματος (6 από 6)

- Κύριλλος Ιεροσολύμων (μέσα του 4^{ου} αι.) αναφέρεται στη χρήση δια του Μύρου ως «σφραγίδας της κοινωνίας του Αγίου Πνεύματος».
- Αποστολικές Διαταγές: «Ο Επίσκοπος χριέτω τους βαπτισθέντας μύρω».
- Ελληνόφωνη συριακή Εκκλησία: το Χρίσμα υιοθετείται από τα τέλη του 4^{ου} αι. (δεν μαρτυρείται στον Ιωάννη Χρυσόστομο, αλλά μαρτυρείται στο Θεόδωρο Μοψουεστίας και στο αρεοπαγιτικό σύγγραμμα Περί εκκλησιαστικής ιεραρχίας).
- Στη Δύση καταγράφονται, επίσης, σαφείς μαρτυρίες περί Χρίσματος στα τέλη του 4^{ου} - αρχές του 5^{ου} αι. (Αμβρόσιος Μεδιολάνων, Ιννοκέντιος Α΄).
- Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία: το 13^ο αι. αποκόπτει το Χρίσμα από το Βάπτισμα.

Γ) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Γάμου (1 από 4)

1. Το θαύμα στο γάμο της Κανά και η αποστολική περίοδος
 - Η θαυματουργία του Κυρίου στο γάμο της Κανά (Ιω. 2, 1-11) αποτελεί την αρχή των σημείων» του Ιησού (την έναρξη του αγιαστικού Του έργου) και συνιστά έμμεσα ευλογία του Γάμου.
 - Η Καινή Διαθήκη δεν παραδίδει κάποια τελετουργική πράξη για το Γάμο/ Επειδή, όμως, υπήρχε ιουδαϊκό τελετουργικό του Γάμου, είναι προφανές ότι η Εκκλησία θα προέβλεψε κάποιο δικό της τελετουργικό, ώστε να διακριθεί από το αντίστοιχο εβραϊκό.
 - Βασικό θέμα της Καινής Διαθήκης ως προς το Γάμο ήταν η ερμηνεία του με βάση τα δεδομένα της δημιουργίας του ανθρώπου και της εν Χριστώ σωτηρίας.

Γ) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Γάμου (2 από 4)

2. Η μεταποστολική εποχή μέχρι τα πρώτα χειρόγραφα ευχολόγια (τέλος 8^{ου} μ.Χ. αι.)
 - Ιγνάτιος ο Θεοφόρος (+113 μ.Χ.): ο Γάμος πρέπει να τελείται «μετά γνώμης Επισκόπου» για να είναι «σύμφωνος με τον Κύριο και όχι σύμφωνος με την επιθυμία».
 - Κλήμης Αλεξανδρεύς (+215): αναφέρεται σε επίθεση των χειρών του ιερέα επί των νεονύμφων και σε ευλογία τους.
 - Τερτυλλιανός (+222): αναφερόμενος στη συζυγία γράφει ότι, «αυτό που η Εκκλησία οικονομεί, επιβεβαιώνει η προσφορά και σφραγίζει η ευλογία» (μαρτυρία περί Θείας Ευχαριστίας και γαμήλιας ευλογίας).

Γ) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Γάμου (3 από 4)

- Σε βασικά κείμενα της χριστιανικής Λατρείας των πρώτων αιώνων δεν γίνεται μνεία Γάμου: Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων (αρχές 2^{ου} αι.), Αποστολική Παράδοση (αρχές 3^{ου} αι.), Αποστολικές Διαταγές και Ευχολόγιο του Σεραπίωνα (4^{ος} αι.), Διαθήκη του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού (5^{ος} αι.)/ Το γεγονός αυτό οφείλεται μάλλον στην αντίληψη ότι το Βάπτισμα και η συμμετοχή στη Θεία Ευχαριστία (που ακολουθούσε) ενεργούσαν και ως ευλογία του ζεύγους.
- Σε έργα του Ωριγένη μαρτυρούνται εκφράσεις που συναντώνται αργότερα στην ακολουθία του Γάμου στα χειρόγραφα ευχολόγια: άρμοση των συζύγων «εν ομοφροσύνη», ένωση εις σάρκα μίαν» και διαφύλαξη «εν ειρήνη και ομονοία».
- Μέγας Βασίλειος (+379): αναφέρεται σε ένωση ανδρός και γυναικός με ευλογία.

Γ) Γένεση και Εξέλιξη του Μυστηρίου του Γάμου (4 από 4)

- Γρηγόριος Θεολόγος (+390): στο Γάμο της Ολυμπιάδος «παρίστατο όμιλος Επισκόπων» και μνημονεύεται η άρμωση των χειρών.
- Ιωάννης Χρυσόστομος (+407): προτρέπει να προσκαλούνται στο Γάμο οι ιερείς, να διαβάζουν ευχές και να παρέχουν την ευλογία τους.
- Θεόδωρος Στουδίτης (+826): αναφέρεται σε ευλογία του Γάμου από τον ιερέα, μαρτυρεί περί ευχής αρμόσεως των χειρών των συζύγων («ιερά προσευχή κατά την στεφανικήν συνάφειαν») και διαβεβαιώνει ότι ο Γάμος ήταν συνδεδεμένος με τη Θ. Ευχαριστία.
- Τέλη του 9^{ου} αι.: ο Λέων ΣΤ΄ ο Σοφός επιβάλλει την ιερολογία του Γάμου ως τη μόνη έγκυρη (89^η Νεαρά).

Τέλος Ενότητας

Γένεση και Εξέλιξη των Μυστηρίων του
Βαπτίσματος, Χρίσματος και Γάμου

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών 2015.
Γεώργιος Φίλιας. «Λειτουργική. Γένεση και Εξέλιξη των Μυστηρίων του
Βαπτίσματος, Χρίσματος και Γάμου». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο
από τη δικτυακή διεύθυνση:
<http://opencourses.uoa.gr/courses/SOCTHEOL101/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

